

پروسا ئوپەراسیونین ئەنفالان دژی کوردان ۱۹۸۷ - ۱۹۸۸ ئەنفالان هەشتان وەک میناک

سالم جاسم حاجی

کولێژا زانستین مروفاپەتی، زانکویا دهوک، هەرێما کوردستانی-عێراق

(مێژوو یا رەزامەندی بە لافکردن: 30 کانوینایکی، 2019)

کورتی

ئوپەراسیونین ئەنفالان دەینە هژمارتن ب گوییتکا سیاسەتا دەولەتا عێراقی ل دژی کوردان. هەشت قوناغین ئەنفالان ل هەشت دەفەرین جوگرافی یین جودا یین کوردستانی ل سالا ۱۹۸۸ ی پێشوەخت پلانکری و ب هویری هاتینە بەرھەفکرن و ئەنجامدان ب ئارمانجا ب دویماهی ئینانا پرسگریکا کوردی "المشكلة الكردية" و کونترولکرنا هەمی دەفەرین کوردستانی.

د ئوپەراسیونا هەشتان دا ژبەر گرنگی و هەستیاریا جیوگرافیا دەفەرا بادینان و لەزاتیا ئەنجامدانا "خاتمة الانفال"، جودا ژ هەمی قوناغین دی یین ئەنفالان، شروقهیهکا عەسکەری وەک لیکولینەک ل سەر چەوانیا ئەنجامدانا ئوپەراسیونین سەربازی ب هویری بوویە بنگەھ و پلانا پروسا ئەنفالکرنا بەھدینان.

ل پێشینی چەکی کیمیایی هاتە بکارئینان دا خەلک ژ جەین خو یی ئاسی دەرکەفن و ب رەفن و ترس بەلاف بیت و وورەیا خەلکی و یا پێشمەرگە ی بشکیت، پاشی توپ، تەیارە و تانک و پتری دوو سەد هەزار چەکداران هێرش ژ یازدە سەمتین جوداڤە کریە. دئەنجام دا ب هەزاران خەلکی سڤیل هاتنە ژناقیرن، ب دەهان هەزاران خەلکی دی هاتنە گرتن پاشی جوداکرن و ل دویماهی یی ژ ی ل گورین ب کۆمەل هاتینە ژناقیرن و ب دەهان هەزاران خەلک ژ ی بوونە پەنابەر ل تورکیی و ئیرانی. هەرۆسە ب گشتی ۶۶۳ گوند دڤی قوناغی دا هاتنە خرابکرن و تالان کرن.

1. دەرازینک ۲
2. هەشت قوناغین ئەنفالکرنا کوردان ۴
3. پروسا ئەنفالان هەشتان "خاتمة الانفال" ۷
4. سی پێنگاڤین قرکرنی د ئەنفالان هەشتان دا.. ۱۳
5. کورتیا ڤەکولینن ۱۸
6. ژبەر ۲۱

ده‌رازی‌نک

ئوپه‌راسیونین ئەنفالان "عملیات الانفال" کو ل ۱۹۸۸.۲.۲۳ تا ۱۹۸۸.۹.۶ ئی د هه‌شت قوناغ و هه‌شت ده‌ڤه‌رین جودایین هه‌ریما کوردستانی دا ژلایین ل دژی کوردان هاتبوونه ئەنجامدان، ژ گه‌له‌ک لایان ڤه تاییه‌تمه‌ندی یا خو هه‌یه و ده‌ینه هژمارتن ب گوپی‌تکا سیاسه‌تا ده‌وله‌تا عیراقی ل دژی کوردان. "عملیات الانفال" وه‌ک ناف و زارافه بو پروسا جینوسایدکرنا کوردان ب هه‌زه‌کا تیژ و پلانه‌کا پیشوه‌خت ژ لایین ده‌وله‌تا عیراقی ڤه هاتیه هه‌لبژارتن بو قرکرنا کوردان وه‌ک نه‌ته‌وه.

ئوپه‌راسیونین ئەنفالان په‌یوه‌ندییه‌کا خورت یا ب شیوی چیکرنا ده‌وله‌تا عیراقی و سیسته‌می ده‌سه‌لاتداریین عیراقی ڤه هه‌ی. عیراق ل سالا ۱۹۲۱ ئی دا وه‌ک ده‌وله‌ته‌ک ده‌ستکردی ژ لایین ئیگلیزان ڤه ب زوری ژ پیکه‌ته‌یین بنگه‌هین، عه‌ره‌ب (شیعه و سونه) و کورد بیی ره‌زامه‌ندییا وان به‌یته وه‌رگرتن، هاته دامه‌زراندن. ئەڤ ده‌وله‌ته هه‌ر ژ ده‌ستپیککی ژ که‌مینه‌یا تاییفی یا عه‌ره‌یین سونه هاته بریڤه‌برن کو ته‌نی ۲۰ ژ سه‌دی ژ ریژا خوچه‌ین عیراقی پیکده‌تات و کورد وه‌ک

پیکه‌ته‌یه‌کی نه‌ته‌وه‌یی کو پتر ژ ۲۰ ژ سه‌دی پیکده‌تاتن که‌ته دین ده‌سته‌لاتا عه‌ره‌بان ڤه. ب دريژاهیا دیروکا خو و تا نها ژی عیراق نه‌شیایه بیته ده‌وله‌تا کوردان و ده‌برینی ژ حه‌ز و خواسته‌کین وان بکه‌ت. سیاسه‌تا پشتگوه ئیخستنا کوردان و بنده‌ستکرنا وان دگه‌له‌ک په‌ریودین جودا دا ده‌رباس بوویه و راگوهاستنا کوردان و ته‌عریبکرنا ده‌ڤه‌رین کوردان ستونین سیاسه‌تا ده‌وله‌تی ل به‌رامبه‌ری کوردان پیکدئینان. لی پشتی ڤی سیاسه‌تی نه‌شیای سه‌رکه‌ڤتنی ب ده‌سته‌بینیت و کوردان بیده‌نگ بکه‌ت، حکومه‌تا عیراقی ده‌ست ب پلانا سیسته‌ماتیک یا قرکرنا کوردان کر. شه‌ری عیراق - ئیرانی (۱۹۸۰ - ۱۹۸۸) ده‌لیڤه‌یه‌کا زیرین دا حکومه‌تا عیراقی پروسا جینوسایدا کوردان ل ژیر سیبه‌را شه‌ری ئەنجام به‌ت. هه‌رچه‌نده به‌ری ده‌ستپیکرنا ئوپه‌راسیونین ئەنفالان حکومه‌تا عیراقی کورد ب کوم دکوشتن، وه‌کی گرتن و بی سهروشوینکرنا ۸۰۰۰ هه‌شت هزار بارزانیان ل سالا ۱۹۸۳ ئی، لی وه‌ک کاره‌کی پلانکری، ریکخستی و دريژخایه‌ن ئوپه‌راسیونین ئەنفالان وه‌ک جینوساید ل سالا دویمه‌یه‌یی یی

نارمانج ژفیٰ فہ کولینیٰ ئوہ کو پروسہیا ئہ نجامدانا ئہ نفالان ہہشتان ب شیوہ یہ کی زانستی بہیتہ شروفہ کرن و پینگاؤین ژناقبرنیٰ بہینہ خویا کرن۔ وہک ریبازا فہ کولینیٰ مہ شروفہ کرن "المنهج التحلیلی" بکارئینا یہ کو وہک لایہ نہ کی گرنگ ژ ھاوکیشین سیاسی و عہسکہری و گرنگیدان ب راپورٹین سہربازی، بہلگہ نامہ، نہخشہ و ژیدہریٰ ہہ مہ جور۔

ئہ ف فہ کولینہ ہاتہ پارفہ کرن بو سہر دہ رازینکہ کی و سیٰ تہ و ہریٰ سہرہ کی:

تہ و ہریٰ ئیکی کورتیہ کہ ل سہر ہہر حہفت قوناغین بہری قوناغا ئہ نفالان ہہشتان، چونکی مروف ب دروستی د ئہ نفالان ہہشتان ناگہ ہیت ہہ کہ زانیاری ل سہر ہہر حہفت قوناغین دی یین ئہ نفالان ہہن۔

تہ و ہریٰ دوئی ییٰ فیٰ فہ کولینیٰ ل سہر پروسہ و پینگاؤین عہسکہری و ب کارئینانا ہہمی جورین چہکان، گرتن، وجودا کرن و پارفہ کرن و ژناقبرنا خہلکی سقیلہ۔

پلان و ہہر سیٰ پینگاؤین قرکرنیٰ یین زانییٰ ب رہگہز جھوویٰ ئہلمانی رائول ہیلیبرگی (Hilberg Raul): پیناسہ کرن، گرتن و ژناقبرن وہک میناکہ کا ریک بو جینوسایدا ئہ نفالان ب گشتی و

شہریٰ عیراقیٰ و ئیرانیٰ - ئانکو ل سالانہ ۱۹۸۸ ہاتہ ئہ نجام دان۔ ئہ نفالان ہہشتان، "خاتمہ الانفال" کو پتیریا جوگرافیا دہ فہرا بادینان گرت بوو، دہیتہ ہژمارتن ب مہزنتین ئوپہ راسیونا ئہ نفالان، چونکی جوگرافیا ویٰ ژ ہہمی قوناغین دہ یین ئہ نفالان مہزنتر بوو و پترترین ہیزبہ چہ کدارین عیراقیٰ تیدا بہ شدار بوون و ژ لایٰ قوربانان ژی فہ پشتی ئہ نفالان سیٰ یا گہرمیان مہزنتین قوربانان داینہ ژ بلی کو ب دہ ہان ہزار خہلکی سقیل رہ فینہ تورکیا و ئیرانیٰ۔

لہوما ژئیٰ ئہ ف فہ کولینہ دی شروفہ یہ کا فان فاکتہ ران کہت و دی پیکولیٰ کہت روناہییٰ بیخیتہ سہر سہنگ و گرنگیا ئہ نفالان ہہشتان ل دہ فہرا بہ ہدینان ژ لایٰ عہسکہری و سیاسی ییٰ حکومہ تا عیراقیٰ فہ۔ گرنگیا فیٰ فہ کولینیٰ ئوہ کو تا نہا ئہ ف مزارہ نہ بوویہ بابہ تیٰ فہ کولینہ کا زانستی و ئہ کادیمی یا سہربخو ل سہر پروسہ و چہ وانیا ئہ نجامدانا "خاتمہ الانفال" ب شیوہ یہ کی گشتی و بہروفاژی قوناغین دی یین ئہ نفالان گہلہک کیم ل سہر ئہ نفالان ہہشتان ہاتہ نفیسین۔ نہ تنیٰ ئہ کادیمی، بہلکی د بواریٰ روژنامہ فانی، مہیدانی ژی دا گہلہک دکیمن۔

ئه‌نجامی ئه‌نفا‌لا ئی‌کی بوون. له‌وما ژی (سه‌ددام حسینی) ده‌ڤه‌را ئوپه‌راسیونا ئه‌نفا‌لا ئی‌کی وه‌ک سه‌ری ماری په‌سنکر و گوت: "دۆیت ل پێشیی سه‌ری ماری ب هه‌رشیت".² بو بزاقا کوردی ژی ڤه‌ریژا ئوپه‌راسیونا ئه‌نفا‌لا ئی‌کی وه‌ک مان و نه‌مانی بوو. لی پشته‌ی ب دژواری بکارئینانا چه‌کی کیمیایی، ب تاپیه‌تی ژی ل ۱۹۸۸/۳/۱۶ ل حه‌له‌بچه، و پشته‌ی پتر ژ سی حه‌فتیان به‌رگریی و ژئه‌نجامی نه‌هه‌ڤسه‌نگی د هیزا عه‌سکه‌ری یا عیراقی و بزاقا کوردی دا ل روژا عه‌سکه‌ری ۱۹۸۸/۳/۱۹ عیراقی شیا جوگرافیا ئه‌نفا‌لا ئی‌کی کۆنترول بکه‌ت.

ئه‌نفا‌لا دوئ: ده‌ڤه‌را ڤه‌ره‌داغ
۱۹۸۸/۳/۲۲ - ۱۹۸۸/۴/۱:

رژیما عیراقی چ ده‌لیڤه نه‌ دانه هیزین کوردی پشته‌ی شکه‌ستنا وان د قوناغا ئه‌نفا‌لا ئی‌کی دا خو ریکییخنه‌ڤه و هه‌ر پشته‌ی سی روژان و ب ووره‌یه‌کا بلند ده‌ست ب ئه‌نفا‌لا دوئ ل ده‌ڤه‌را ڤه‌ره‌داغ کر. عه‌سکه‌ری عیراقی ژ هه‌شت ته‌وه‌ران ب تانک، توپ، فروکه، چه‌کی کیمیایی و ب هاریکاریا ۲۷ ڤه‌وجین سه‌ربازی و (افواج الدفاع الوطنی)، کو کورد پتر زاراقی جاش بو وان بکارتینیت، هیزشی ده‌ڤه‌را ڤه‌ره‌داغ کرن.³

ئه‌نفا‌لا هه‌شتان ب تاپیه‌تی مژارا ته‌وه‌ری سیی یی ڤه‌کولینی یه.

ته‌وه‌ری ئی‌کی: هه‌شت قوناغین ئه‌نفا‌لکرا کوردان

ئه‌نفا‌لا هه‌شتی یان ژی خاتمه‌ الانفال، ئانکو داوییا ئه‌نفالان، خه‌له‌کا هه‌شتی یه ژ زنجیرا ئه‌نفا‌لکرا کوردان، له‌وما ژی ئه‌م نکارین دویر ژ تیگه‌هه‌شتن و خویندنا هه‌می قوناغین ئه‌نفالان د ئه‌نفا‌لا هه‌شتان، کو جوگرافیا ده‌ڤه‌را به‌هدینه‌نه، بگه‌هین. چونکی ئوپه‌راسیونین ئه‌نفالان پروسه‌یه‌کا ده‌مدریژ بوویه و قوناغ ب قوناغ هاتیه ئه‌نجامدان.

ئه‌نفا‌لا یه‌کی: دۆلا جافایه‌تی
(۱۹۸۸.۲.۲۳ - ۱۹۸۸.۳.۱۹):

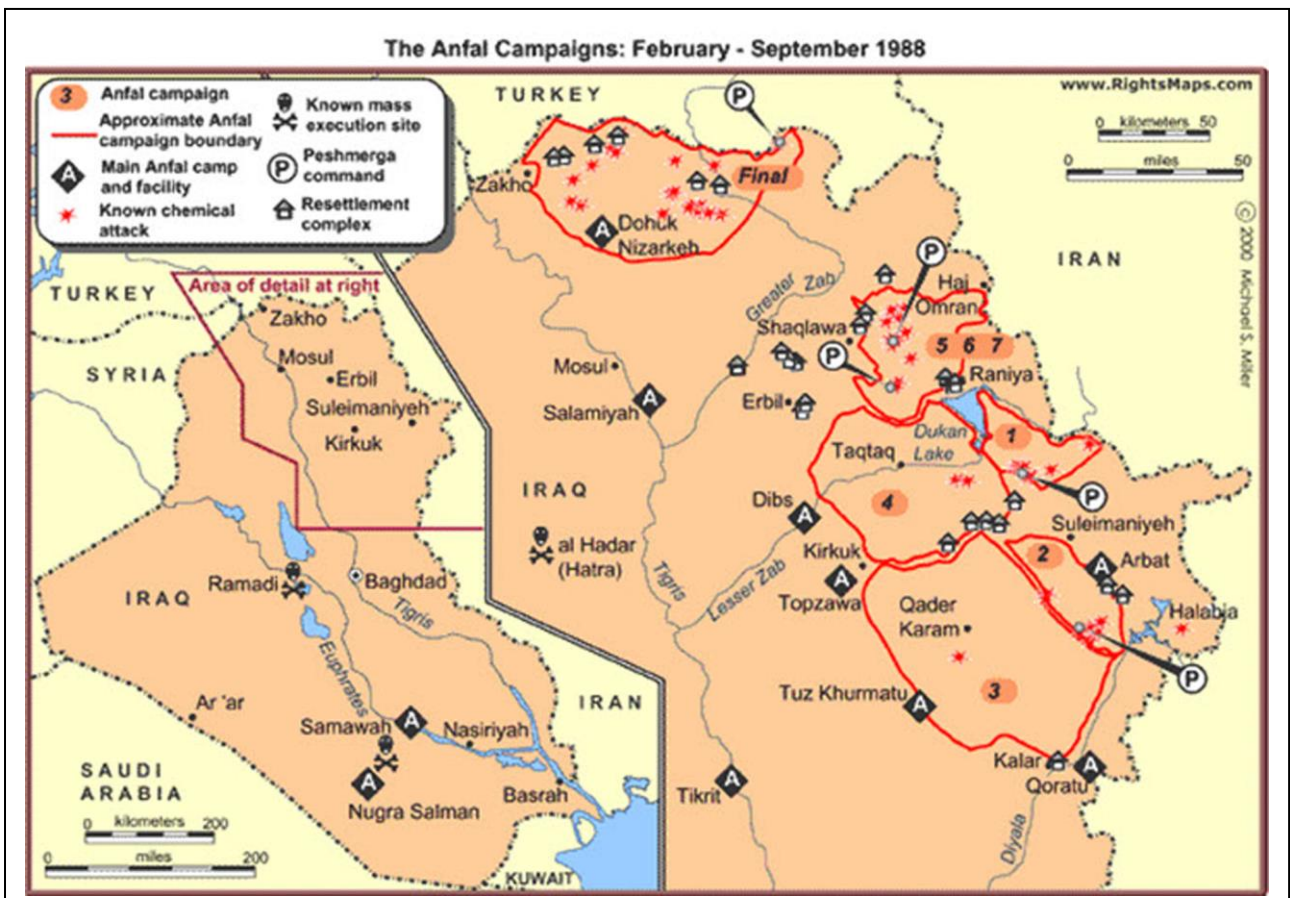
ل شه‌ڤا ۱۹۸۸.۲.۲۳/۲۲ عیراقی ده‌ست ب پروسا عه‌سکه‌ری یا ئوپه‌راسیونین ئه‌نفالان کر ل ده‌ڤه‌را ئه‌نفا‌لا ئی‌کی ل دۆلا جافایه‌تی کو باره‌گایین سه‌رکردایه‌تیا یه‌کیتی نیشتمانی کوردستان و پتریا ده‌زگه‌هین گرنگین وه‌ک ڤراگه‌هاندن، ته‌ندروستی، مه‌لبه‌ندی دوو و ڤه‌رمانده‌یا گشته‌ی لیوون.¹ ژبه‌ر گرنگییا ستراتیجی، عه‌سکه‌ری و سیاسی یا ڤی ده‌ڤه‌ری هیزشین ئه‌نفا‌لا ئی‌کی بو رژیما عیراقی گه‌له‌ک دگرنگ بوون، چونکی چاره‌نڤیسی هه‌ر حه‌فت قوناغین دی یین ئه‌نفالان گریدایی

هەر زوی شیان د دەمی
 هەفتیەکی دا ل ۱/۴/۱۹۸۸
 سەرکەڤتتا خو رابگههینن.

ئەنفالا سیی: دەڤەرا
گەرمیان (۱۹۸۸/۴/۷) -
 (۱۹۸۸/۴/۲۰)

ئوپەراسیونا ئەنفالا سیی بۆ
 سەر دەڤەرا گەرمیان بوو، کو
 دەیتە هژمارتن ب گرنگترین
 قوناغین ئەنفالان، ژبەر کو ئەڤ
 دەڤەرە گریڤادی هەر سی
 پارێزگههین سلیمانی، کەرکوک و
 دیالە

خەلکی ڤی دەڤەری ژبەر
 گرانییا هێرشین سەربازی بوونه
 سی جوین و بەرەڤ سی
 سەمتان رهڤین: هندهک ژ
 خەلکی بەرەڤ باشوری قەرەداغ،
 ئانکو بۆ دەڤەرا گەرمیان رهڤین و
 پتیریا وان هاتنه گرتن و بەرزەکرن و
 پشکا دوی هەر زو خو دادەست
 عەسکەری عیراقی و هندهکین
 دی ژ رهڤین بۆ باژیری
 سلیمانیی و کۆمەلگههین
 راگوهاستنی.⁴ هیزین چەکدارین
 عیراقی گەلەک زەحمەتی د
 هێرشا ئەنفالا دوی دا نەدیتن و

(نەخشی ۱: جوگرافیا هەر هەشت قوناغین ئەنفالان. HRW/ME. Iraq's crime of Genocide. The Anfal Campaign against the Kurds. Yale University press, New Haven and London, 1995.

قوناغا چواری یا نه‌نفلان ل ده‌ٲه‌را دولا زییی بچوک پشتی سه‌رکه‌ٲتین عیراقی ل هر سی قوناغین دی یین نه‌نفلان و سه‌رکه‌ٲتنا ل 17- 18 ٲ نیسانی ل شه‌ری فاو ل دژی ئیرانی ب وره‌یه‌کا بلند یا عسکه‌ری عیراقی ل روژا ٲی گولانی ب هیرشین کیمیاوی بو سه‌ر گوندین عسکه‌ر و گوپته‌په ژ هه‌شت بنگه‌هین عه‌سکه‌ری و ژ هه‌ٲده لایان ٲه ده‌ستپیکر. ٲه‌یزین چه‌کدارین عیراقی هر زوی ریکن ره‌ٲینا خه‌لکی گرتن و ل باکوری ژی سکرٲ دوکان ری ل خه‌لکی گرت و رژیمی ژی ئاٲا سکرٲ به‌ردا و هوسا ژبه‌ر ئاستی ئاٲی یی بلنی زییی بچوک گه‌له‌ک خه‌لک نه‌شیان بره‌ٲن و که‌تنه د ده‌ستین رژیمی دا و پتر ژ حه‌ٲت هه‌زار که‌سان هاتنه گرتن و بی سه‌روشوین کرن. ٲ

نه‌نفلان پینچ، شه‌ش و حه‌ٲت: دولین خوشناوه‌تی، باليسان و مه‌له‌کان 1988/5/15 – 1988/8/26

رژیما عیراقی د پلانا خو یا پی‌شوه‌خت دارشتی دا ل وی هیٲیی بوو کو ئوپه‌راسیوین نه‌نفلان ب زویترین ده‌م ب داوی بینیت، لی ژبه‌ر به‌رخوه‌دانا پی‌شمه‌رگه‌ی و ئالوزیین لوجستیکی یین گرتن،

بوو و دکه‌ٲیته سه‌ر سنووری پاریزگه‌ها تکریت ژی و نه‌ٲ ده‌ٲه‌ره ژبه‌ر پی‌ترولی و سیاسه‌تا ته‌عریبکرنی ژی گرنگیه‌کا مه‌زن بو ستراتیژی‌ه‌تا رژیمی هه‌بوو. له‌وما ژی به‌روفازی قوناغین دی یین نه‌نفلان هه‌می که‌سین د ٲی قوناغی دا هاتیه گرتن، پشتی هاتینه پارٲه‌کرن ل سه‌ر گروپان، یی ره‌حم و بی جودایی هاتنه ژناٲیرن. مه‌زنتین هی‌رشا عه‌سکه‌ری بو سه‌ر ده‌ٲه‌رین چه‌مچه‌مال، سه‌نگاو، قادر که‌ره‌م، دووز، کفری، که‌لار، پی‌باز و تيله‌کو ل روژا ٲ نیسانی کو هه‌له‌که‌ٲتا دامه‌زراندنا حزبا به‌عسا عه‌ره‌بی یا ئیشتیراکی یه، ده‌ستپیکر. ٲه‌رکو ده‌ٲه‌را گه‌رمیان ده‌شته و جه‌ین خوه‌شارتنی نه‌بوون و ناکه‌ٲیته سه‌ر سنوورین تورکیا و ئیرانی و رژیمی هه‌می ری ل خه‌لکی گرتبوون، هژمارا قوربانین ٲی قوناغی ژه‌می قوناغین دی پتر بوون. پروسا ٲرکنا خه‌لکی گه‌رمیان گه‌له‌ک یا ب له‌ز بوو و هر ل روژا ٲ٤ نیسانی نیزیکی ٲ٠٠٠٠ هزار که‌س ژ ژن، می‌ر و زاروکا هاتنه نه‌نفلکرن. ژبه‌ره‌ندی ژی نه‌ٲ روژه بو روژا بیرئانینا نه‌نفلان ل کوردستانی هاتیه ده‌ستنیشانکرن. ٲ

نه‌نفا چواری: دولا زیی بچوک (1988/5/3 – 1988/5/8)

کوردستانی یین وه‌کی هه‌یه‌ت سولتان، سه‌فین، هه‌وری، ماکوک، کو‌ره‌ک، کاروخ، هه‌ندرین، کی‌وه‌ره‌ش و قه‌ندیل یین لی.¹⁰ فان هه‌ر سی ئوپه‌راسیونان نیزیکی 100 روژا فه‌کی‌شا کو ژ هه‌می قوناغین دی پتر بوو و دژوارترین شه‌ر ل قی جوگرافی هاتنه‌ کرن و هه‌روه‌سا ژ پترترین هیرشین کیمیایی ل فان ده‌قه‌ران هاتنه‌ ئه‌نجامدان. لی پرانیا خه‌لکی شیا ژبه‌ر نیزیکی سنووری بره‌فن ئیرانی و گیانی خو رزگارکهن.¹¹

**ته‌وه‌ری دووی: پروسا
ئه‌نفالا هه‌شتان "خاتمه‌
الانفال": ده‌قه‌را بادینان
(1988/8/25 - 1988/9/6)**

ئه‌نفالا هه‌شتان ده‌یه‌ته هژمارتن ب قوناغا دویماهی یی ئوپه‌راسیونین ئه‌نفالان ل دژی کوردان. ژبه‌ره‌ندی ژ دگه‌له‌ک دوکو‌مینت و راگه‌هاندنا فه‌رمی یین حکومه‌تا عیراقی دا ب "خاتمه‌ الانفال"، ئانکو دویماهییک ئه‌نفال، ژ هاتیه‌ بناق‌کرن. جوگرافیا ده‌قه‌را بادینان ژ دکه‌فیه‌ باکوری هه‌ریما کوردستانی و لایی روژه‌لاتی یی روبرای دیجله‌ و ئه‌و هه‌می ده‌قه‌رین دکه‌فنه‌ دناقبه‌را روبرای هیزل ژ لایی روژه‌لاتی و تا دگه‌هیه‌ته کیله‌شین ل سه‌ر تخوبی ئیرانی ژ ئالیی روژئاقای فه‌ و ده‌قه‌رین

فه‌گوه‌استن و ژناقبرنا خه‌لکی و مژیلبوونا هیزا سه‌ره‌کی یا له‌شکه‌ری عیراقی ب شه‌ری دگه‌ل ئیرانی فه‌، ئه‌و نه‌شیا وه‌کی وی دخوه‌ست دده‌می ده‌ستنیشانکری دا کو هه‌یقا هه‌شت بوو، ئوپه‌راسیونان سه‌رکه‌فتیانه‌ ب دویماهی بینیت. له‌وما ژ سه‌رکردایه‌تیا عیراقی بریاردا ژبه‌ر کی‌ماسیا ده‌می هه‌ر سی ئوپه‌راسیونین پینج، شه‌ش و حه‌فت دیه‌ک قوناغ دا ب ریقه‌ به‌ت. ب تاپیه‌تی ژ پشته‌ی کو ئیرانی ل روژا 1988/8/8 ب بریارا (598) یا نه‌ته‌وه‌یین ئیکگرتی (UN) رازی بووی و شه‌ری هه‌شت سالی یی دانقبه‌را هه‌ر دو ده‌وله‌تان دا ب دویماهی هاتی.⁹ وینجا رژیما عیراقی شیا له‌شکه‌ره‌کی زیده‌تر ژ به‌ره‌یین شه‌ری ئیرانی فه‌کی‌شیت و ل دژی کوردان بکاربینیت. حکومه‌تا عیراقی ل روژا 15 ئ گولانی ب فروکه‌یان چه‌کی کیمیایی ل دژی گوندی وه‌ری یی ده‌قه‌را باله‌کایه‌تی ب کارئینا و هیرشین سه‌ربازی ل دژی ده‌قه‌رین کوپه‌، دیگه‌له‌، ئالتون کوپری، هه‌ولپر، شه‌قلاوه‌، ره‌واندوز، چیاپی قه‌ندیل، پرانیه‌، چوارقورنه‌، هیزوپ و چیاپی باواجی ده‌ستیکر. ل فان ده‌قه‌ران چه‌ند دۆلین کویر و دریزین وه‌ک خوشناوه‌تی و باله‌کایه‌تی و سه‌ختترین چیاپین

دەرازینکا ئێکانە یا ئیراقی بەرەڤ ئەوروپا ڤە دەپتە هژمارتن.¹³ بەری حکومەتا عیراقی دەست ب ئەنجامدانا ئوپەرasiun هەشتان ل دەڤەرا بادینان بکەت، وئ ل روژا 19 ئ تەمموزی دەست ب هێرشەکا دژوار کر ل سەر دەڤەرا خواکورک کو دکەڤینە سەر سیڤگوشی

تیاریا یین نیزیکی جوله میڤرگی ژلایئ باکوری ڤە و تا دەپتە خواری بۆ باژیری موسل ژ لایئ باشوری ڤە بخوڤە دگرت. ¹² ژ لایئ جیوستراتیجیڤە ژی دەڤەرا بادینان گرنگییا خو یا هە، چونکی هەر سی وەلاتین ئیراق، ئیران و تورکیا پیکڤە گریددەت و ب

(بەخشی 2: جوگرافیا ئەنڤالا هەشتان. HRW/ME. Iraq's crime of Genocide. The Anfal Campaign against the Kurds. Yale University press, New Haven and London, 1995. ل. 176.)

ئەنڤالین پینچ، شەش و حەفت، ئانکو نە د ناڤ ئوپەرasiun ئەنڤالا سنوورین ئیراق، ئیران و تورکیا و هاتبوو دابەشکرن بۆ سەر

به‌یت. له‌وما ژي حکومه‌تا ئیراقی گه‌له‌ک هیزین عه‌سکه‌ری دگه‌ل تانک، توپ، فروکه وچه‌کی کیمیاپی و هژماره‌کا مه‌زن یا جاشان بو ئه‌نجامدانا ڤی قوناغا ئوپه‌راسیونا ئه‌نفالان به‌ره‌ه‌فکر. ب تاييه‌تی ژي پشتی راوه‌ستیانا شه‌ری ئیراقی و ئیرانی گه‌له‌ک هیزین سه‌ربازی ژ به‌ره‌یین شه‌ری هاتنه ڤه‌کپشان بو کوردستانی. نیزیکی ۲۸ لیوایی پیاده و دوو لیوایی تانک و سی که‌تیپین توپان و ۱۷۱ ڤه‌وجین جاشان کو هژمارا وان یان گشتی دبته پتر ژ ۲۰۰۰۰۰ هزار سه‌رباز و جاش و جیش الشعبی د هیرشا ئه‌نفالکرنا ده‌ڤه‌را بادینان دا. پشته‌ڤانیا ڤان هیزان ژلایی فروکه و یه‌که‌یه‌کا چه‌کی کیمیاپی هاته کرن.¹⁶

لیوا یونس مجد الضرب ڤه‌رماندی ڤه‌یله‌قا پینج یی سوپایی ئیراقی کو سه‌روکاتیا عه‌سکه‌ری یا ئوپه‌راسیونا هه‌شتان یا ده‌ڤه‌را بادینان دکر، ڤی چه‌ندی د شروفه‌کرنه‌کا عه‌سکه‌ری دا ل دور شه‌ری دویمه‌هیک ئه‌نفال "معركة خاتمة الانفال" کو دناڤه‌را ۲۸ ته‌باخی تا ۳ ئه‌یلولا ۱۹۸۸ی، ئانکو دنیفا ئوپه‌راسیونا ئه‌نفال هه‌شتان، دا نفیسیه و ژ ۲۹ روپه‌لان پیکده‌یت، پشتراست دکه‌ت و دیژیت:

هه‌شتان دا بوو، نه‌و ژي ب ئارمانجا گرتنا ریکا ئیرانی ل ده‌ڤه‌را بادینان.¹⁴

(علی حه‌سن ئه‌لمه‌جید) ئه‌ندازیار و ریخه‌ر و به‌رپرسی یه‌کی یی ئوپه‌راسیونین ئه‌نفالان ژبه‌ر ڤان ڤاکته‌ران ده‌ڤه‌را بادینان وه‌ک قوناغا دویمه‌هیی "خاتمة الانفال" یا پروسا ئه‌نفالکرنا کوردان هه‌لبژارت:

- جوگرافیا ئوپه‌راسیونا ئه‌نفال هه‌شتان ده‌یت هه‌ژمارتن مه‌زنتر ژ هه‌می ده‌ڤه‌رین ئه‌نفالین دی.

- ژبه‌ر هه‌بوونا گه‌له‌ک دول، گه‌لی و چیا کونترولکرنا وی ژ لایی حکومتا عیراقی ڤه‌ یا ب زه‌حمه‌ت بوو.

ژبه‌رکو ڤی ده‌ڤه‌ری سنوره‌کی دریز دگه‌ل تورکیا هه‌یه وگه‌له‌ک خه‌لک دی ره‌ڤیته تورکیا و ده‌نگوباسین گرتن، کوشتن و بکارئینانا چه‌کی کیمیاپی دی ل جیهانی به‌لاف بیت.¹⁵

ڤاکته‌ره‌کی دی ژي یی گرنگ یی ئه‌نفال بادینان ئه‌وه کو ده‌ڤه‌را ڤی ئوپه‌راسیونی دویر ژ سنوره‌ی ئیراقی و ئیرانی، ئانکو دویر ژ به‌ره‌یین شه‌ری ئیراقی و ئیرانی، و پشتی راوه‌ستاندا شه‌ری ئیراقی و ئیرانی هاتیه ئه‌نجام دان. ژبه‌ر ڤان ته‌گه‌ران بو رژیما ئیراقی گه‌له‌ک یا گرنگ بوو کو قوناغا هه‌شتی یا ده‌ڤه‌را بادینان ب زویترین ده‌م ب دویمه‌هی

تیدا هاتینه ریژکرن، بو مه گه‌له‌ک ب روئی ئاشکرا دکه‌ت کو ئوپه‌راسیونین ئه‌نفالان گه‌له‌ک ب هویری و پيشوه‌خت ژ لایئ عه‌سکه‌ری و لوجستیکی ڤه هاتینه پلانکرن و هه‌می شیان بو سه‌ری‌بخستنا وان د ده‌مه‌کی کیم دا هاتینه ته‌رخانکرن.¹⁹ لیوا یونس مجد الضرب دڤی پلانا خو یا ئوپه‌راسیونا ئه‌نفالان هه‌شتان دا هوسا ئارمانجا خو یا عه‌سکه‌ری دڤان هر سئ خالان دا دیاردکه‌ت:

"ا. دڤیت ئارمانج ژناقبرن و نه‌هیلانا تیکده‌ران بیت.

ب. بهینه دۆرپچکرن و دورگرتن.

ج. بکارئینانا دژوارترین دلره‌ڤی دگه‌ل تیکده‌ر و پشته‌ڤاڤین وان."²⁰

و هوسا ژی ل دویف ڤی پلانی و ب دلره‌ڤی ده‌ست ب هی‌رشین ل سه‌ر ده‌ڤه‌رین ئه‌نفالان هه‌شتان هاته‌کرن و ئه‌ڤ هی‌رشه هاتنه پارڤه‌کرن بو سه‌ر یازده ته‌وه‌ران:

۱. ژ زاخو بو گه‌لناسکی و چیاپی ریخیری

۲. ژ زاخو به‌ره‌ڤ ده‌شتا خابور

۳. ژ کانی ماسی به‌ره‌ڤ زیوه و ئامپیدی و ره‌شاقا

۴. ژ بیگوقا به‌ره‌ڤ ئیکمالی و بامه‌رنی و چیاپی مه‌تینا

۵. ژ بالندا به‌ره‌ڤ شه‌مدینان و بیو

۶. ژ شیروان به‌ره‌ڤ بارزان

۷. ژ دینارته به‌ره‌ڤ بلی و بارزان

"ا. ده‌ڤه‌ر ب شیوه‌یه‌کی گشتی چیاپی و سه‌خته ل پشکین باکوری و روژه‌هلاتی یین دکه‌ڤنه سه‌ر هیلا سنووری ئیراق و تورکیئ هه‌می بیستان و دارین سروشتینه. توپوگرافیا ده‌ڤه‌ری پیکه‌تیه ژ ئه‌ردین که‌ڤرین و کلسی ل ده‌ڤه‌رین بلند و بناڤین چیاپی تیکه‌له‌که ژ ئه‌ردین ره‌ڤ دگه‌ل ته‌خه‌کا ته‌ڤنی و ئاخئ ده‌ست پیدکته‌ت ب نزامبوونی ژ روژئاڤا و "باشوری" تا ده‌شتا سلپانه‌یا و ده‌شتا ئاکری و کومه‌کا نهال و و شیڤ و شکه‌فت و جوکین ئاقی ل ڤی ده‌ڤه‌ری هه‌نه کو به‌لاف دبنه باشوری و روژه‌هلاتی و روژئاڤایی (...) و ژبه‌ر هه‌بوونا زنجیرین چیاپین بلند لڤینین که‌رتان (یین عه‌سکه‌ری) هاتینه سنووردارکرن."¹⁷

پاشی ئه‌و ل جهه‌کی دی وه‌ک به‌رسڤه‌ک بو ڤان ئاسته‌نگان دنڤیسیت:

"مانا به‌رده‌وام یا که‌رتان ل ده‌ڤه‌رین ئاسته‌نگی لی هه‌ین و یین سه‌رسنور و ده‌ستنیشانکرن لڤینین تیکده‌ران. ده‌ڤه‌رین چیاپی، ده‌ڤه‌رین ئاسی نه، دڤیت لینگه‌ریانین هویر و باش ل ڤان ده‌ڤه‌ران بهینه کرن و پتر ده‌م پیتڤی یه."¹⁸

ئه‌ڤ شروڤه‌یا توپوگرافی، عه‌سکه‌ری و سیاسی کو ناڤین هه‌می روبار، چیا و دولین ئاسی

زویترین ده‌م ب داوی بین و وره‌یا
پیشمه‌رگه‌ی و خه‌لکی بشکیت ژ
چه‌په‌ر و گوندین خو ده‌رکه‌فن و
ده‌ست ژ به‌ره‌فانیی به‌یته به‌ردان.
و هوسا ژی خه‌لک ب ساناهی
به‌یته گرتن و ژناقبرن.

تنی ل گه‌لیی بازی کو ۲۰۰
مال به‌ره‌ف تورکیا دره‌فین ۱۲۰۰
که‌س ژ نه‌گه‌را بکارئینان چه‌کی
کیمیایی هاتنه کوشتن. لی ب
سه‌دان بریندارین کیمیای پاشی
چه‌ند روژ و چه‌فتیان ژ نه‌نجامی
نه‌بوونا چاره‌سه‌ریی مرن.²³ گازا
نه‌عصابا ده‌پرشین نه‌نافالا دا هاته
بکارئینان، چونکی یا سفک بوو،
مروف زی دکوشتن و ووره‌یا
خه‌لکی و پیشمه‌رگه‌ی
دشکه‌ست و کارتیکرنا وی ل وان
جهان نه‌دما، چونکی هیژین
چه‌کدارین ئیراقی پشتی هی‌پرشان
دچوونه وان ده‌قهران، لی ل سالا
۱۹۸۷ی گازا خه‌ردل ده‌هاته
بکارئینان، چونکی یا ب سه‌نگ
بوو و نه‌و جهی لی بکاردئینا ل
ژپر کونترولا پیشمه‌رگه‌ی بوو و بو
ده‌مه‌کی درپر پیس دما و ژیان لی
نه‌دبوو.²⁴

چه‌کی کیمیایی کارتیکرنه‌کا
گه‌له‌کا مه‌زن ل خه‌لکی کر. به‌ری
هیژین ئیراقی بگه‌هنه سه‌ر
سنووری تورکیا ب ده‌هان هزاران
خه‌لک ژ هه‌می سه‌متان به‌ره‌ف
سنوورین تورکیا ره‌فین، پشتی
وانا هه‌می مال و مولکین خو

۸. ژ بیگوفا به‌ره‌ف مانگیش و
زاویته

۹. ژ سه‌رسنگی به‌ره‌ف می‌رگه‌تی
و چیایی گاره

۱۰. ژ ناحیا نه‌تروش به‌ره‌ف
گوندین سیار و سپیندارا

۱۱. ژ سپاره‌تیکا به‌ره‌ف سپیندار و
نه‌تروش²¹

ل شه‌فا ۲۵/۲۴ ی مه‌ها
هه‌شتان حکومه‌تا ئیراقی ده‌ست

ب هی‌پرشا ل سه‌ر بادینان کر. ل
پیشیی فروکه‌یان ب چه‌کی

کیمیایی باره‌گایی لقی یه‌ک یی
پارتی دیموکراتی کوردستان،

گه‌لیی بازی و گوندین ده‌قه‌رین
نامیدی، کانی ماسی، بیگوفا،

مانگیشکی و زاویته ب تاپيه‌تی
ژی گوندین برجینی، توپکا،

گه‌لناسکی، تلاکور و وه‌رمیلی،
بازی، بلیجانی، بانئ، ئافوکی،

سیاری، سپیندارئ، باورکا
که‌ق‌ری، می‌رگه‌تی، سه‌رگه و

گیزی و شیران بو‌مه‌بارانکرن.²² پتر
ژ ۷۷ گوندان که‌تنه به‌ر فان

هی‌پرشین کیمیایی. ئوپه‌راسیونا
نه‌نفالا هه‌شتان ب هی‌پرشین

کیمیایی، وه‌کی فه‌رماندی
فه‌یله‌قا پینج یونس مجد الضرب

دبیژت ب "بکارئینانا دژوارترین
دلره‌قیی دگه‌ل تیکده‌ر و

پشته‌فانین وان" هاته
ده‌ستپیکرن. ئارمانجا ژ بکارئینانا

چه‌کی کیمیایی نه‌و بوو کو فی
قوناقا "دویماهیک نه‌نفال" ب

الضرب د راپورته‌کی دا بو سہروکاتیا لہشکہری ئیراقی ددہتہ خویاکرن کو ہیژین ئیراقی ۱۳۳۹۵ کہس د ئوپہراسیونا ہہشتان دا گرتینہ کو ۶۹۶۴ ژ وان زاروک بووینہ و ۳۳۶۸ ژن بووینہ و ۳۰۶۳ زہلام بووینہ. ²⁷ لی ئہف ہژمارہ نہ گہلہکا ہویر و یا دروستہ، چونکی گہلہک خہلکی دی ژ لایی دہزگہہین ئہمنی فہ ہات بوونہ گرتن و ہہروہسا ژی گہلہک کہسان پشتی راگہہاندنا لیبورینی ل ۶ ئی ئہیلولی خو برادہستی حکومہتا ئیراقی کرن و ئہو ژی ہاتنہ گرتن. د ئہنجام دا ۶۶۳ گوند دقئ قوناغا ئہنغالی دا ہاتنہ تالانکرن و خرابکرن. ²⁸

ژ لایی لہشکہری فہ ئوپہراسیونا ئہنغالا ہہشتان ل بادینان ب بریارہکا سہروک کوٹمارئ ئیراقی سہددام حسین ل روژا ۱۹۸۸/۹/۶ ب دویماہی ہات. بہلی گرتن، زایندانیکرن و کوشتنا ب کوٹم یا خہلکی تا سالا ۱۹۹۱ ژی یا بہردہوام بوو.

تہوہری سیی: سی پینگاؤین قرکرنی د ئہنغالا ہہشتان دا

نقیسہر و بسپوری جینوسایدی یی ب بنیاد جہوویئ ئہلمان رائول ہیلبرگ Raul Hilberg، کو ٹیک بوویہ ژ دہرباسبوویئ ہولوکوستا

ہیلاین و گہلہک ژوانا ب ریغہ جارہکادی بوونہ ئارمانجا چہکین کیمیایی فہ. گہلہک ژیدہر ہژمارا وان کہسان یین خو قورتال کرین و گہہاندینہ سہر سنوورین تورکیا ب ۶۵۰۰۰ - ۸۰۰۰۰ ہزاران ددہنہ زانین. ²⁵

بہروفاژی قوناغین دی یین ئوپہراسیویژن ئہنغالان د قئ قوناغی دا گہلہک خہلک دہما ہاتینہ گرتن یہکسہر ہاتنہ کوشتن. وہکی ریخراوا چاقدیریا مافین مروقی - بہشی روژہہلاتا ناقین PHR/MEW د لیکولینا خو یا لہ سہر خرابکرن گوندئ کوریمئ خویاکری، ہیژین سہربازی یین ئیراقی ل روژا ۱۹۸۸/۸/۲۸ نیزیکی ۱۵۰ - ۳۰۰ گوندیان گرتن. عہسکہری ئہو گرتی پارفہکرنہ سہر سی گروپان: گروپا ژن و زاروکان، گروپا پیرہمیر و پیرہژنا و گروپا زہلاما. ۳۳ زہلام ژ تہمہنئ ۱۳ سالیئ و پپہل ہاتنہ ریژکرن و ژ لایی ۱۲ سہربازان فہ کو پینج مہتران ژ وان دور بوون ہاتنہ گولہبارانکرن. ہہرچہندہ ہہر کہسہک ژ وان "گولہیہکا رہحمئ" ژی ہاتہ لیدان، لی دیسا ژی شہش کہس ژ وی کوٹکوژیئ رزگاربوون. ²⁶

پشکہکا مہزن یا خہلکی کو نہشیان خو بگہہیننہ سنووری تورکیا ژلایی عہسکہری ئیراقی فہ ہاتنہ گرتن. لیوا یونس مجد

یپن دبن کونترولا بزاڤا رزگاربخوازا کوردی دا بوون، ئانکو دبن کونترولا پېشمه‌رگه‌ی دا بوون، و حکومه‌تا ئیراقی نه‌شیاوو وان ده‌ڤه‌ران ژ ده‌ستی پېشمه‌رگه‌ی ده‌ربینیت و بیخیته بن ده‌سه‌لانا خوڤه، ٲیجا ژبه‌ره‌ندی ژی حکومه‌تا ئیراقی ناقی ڤان ده‌ڤه‌ران کره ده‌ڤه‌رین ڤه‌ده‌غه‌کری یان ژی حه‌رامکری. ده‌وله‌تی ئه‌ڤ ده‌ڤه‌ره پارڤه‌کره سه‌ر هه‌شت ده‌ڤه‌ران و هه‌شت ڤوناغین ئه‌نغالان بو گرتن و ژناقبرنا کوردان. ل دویف وان بریارین ژ حکومه‌تا ئیراقی ده‌رکه‌تین هه‌ر که‌سه‌کی ل ڤان ده‌ڤه‌ران بژیت مافی ژیانی نینه و دٲیت بهیته کوشتن یان گرتن و ژناقبرن.

د جڤینه‌کا هه‌ڤشک یا نه‌نجومه‌نا سه‌رکردایه‌تیا شوره‌شی (مجلس قيادة الثورة) ب سه‌روکایه‌تیا سه‌ددام حسین ی وه‌ک سه‌روکی وی و سه‌روکی کومارا ئیراقی، سه‌روکی حکومه‌تی و فه‌رمانده‌یی گشتی یی عه‌سکه‌ری ئیراقی دگه‌ل به‌رپرستین پارتیا به‌عس یا عه‌ره‌بی و سه‌رکردایه‌تیا عه‌سکه‌ری (جه‌نه‌رال نزار الخزرجی)، ریڤه‌به‌ری گشتی یی ئیستیخبارات العسکری (سابر عبدالعزیز الدوری) و جېگرئ سه‌روکئه‌رکانئ عه‌سکه‌ری

جه‌وویمان، د پرتوکا خو یا ب نافوده‌نگ "ژناقبرنا جه‌ووین نه‌وروپی"²⁹ دا کو پتری ٲ٠ ساله کار ٲیدا کریه، گه‌هشتیه وی ئه‌نجامی کو هه‌ر جینوسایدک پٲتی یه د سی پینگاڤان را ده‌رباس بیت. ئه‌ڤ بیره‌دوزه وه‌کی ریڤه‌راوا چاڤدیریا مافی مروڤی - به‌شی روژه‌لانا ناقین د لیڤولینا خو یا ل سه‌ر ئوپه‌راسیونین ئه‌نغالان دا وه‌ک جینوساید گه‌هشته وی ئه‌نجامی کو پروسا ئوپه‌راسیونین ئه‌نغالان وه‌کی یا ژناقبرنا جه‌وویمان ژ لایی نازی یپن ئه‌لمانیڤه د سی پینگاڤان دا ده‌رباس بوویه.³⁰ ئه‌و سی پینگاڤین هیلیرگی ده‌ستنیشانکری ب ڤی شیوی خوارئ نه: پیناسه‌کرن - کو مکرن (گرتن) و ژناقبرن.

بکه‌ری جینوسایدی دپینگاڤا ٲیکی دا پیناسه‌یا وی گروپا کو ژناق دبه‌ت دکه‌ت و پلانه‌کا سیسته‌ماتیک و پېشوخت ددانیت بو ژناقبرنا وی گروپا ده‌ستنیشانکری. ئه‌و گروپا کو حکومه‌تا ئیراقی ڤیایه ژناق بیه‌ت، ئانکو ئه‌نغال بکه‌ت کورد بوون و ب تاپیه‌تی ژی ئه‌و کورد بوون یپن به‌ری نه‌ا هاتینه پیناسه‌کرن و ل ده‌ڤه‌رین ڤه‌ده‌غه‌کری یان ژی حه‌رامکری دژیان (المناطق المحرمة) یان ژی (المناطق المحظورة). ئه‌ڤ ده‌ڤه‌ره ئه‌و بوون

سكرتيرى نوو يى "مكتب تنظيم الشمال" پېناسه‌كرنا وان گروپين مروقان بوو يين كو دى بنه نارمانجا پروسا ئوپه‌راسيونين نه‌نغالان.³² گرنگيا دانانا المجيدى وهك نه‌ندازيار و به‌رپرسى يه‌كئ بو ئورگانيزه‌كرنا ئوپه‌راسيونين نه‌نغالان فه‌دگه‌ريته‌فه بو وئ يه‌كئ كو تا نها و به‌رى ده‌ستبكاربوونا وى، عه‌سكه‌رى ئيراقى سه‌رپه‌رشتيا شه‌رى ل كوردستانى دكر، ب تايه‌تى ژى فرقا ئيكئ ل كه‌ركوكئ و فرقا پينجئ ل هه‌وليرئ، لئ د ئوپه‌راسيونين نه‌نغالان دا هه‌مى له‌شكه‌رى ئيراقى كه‌ته د بن فه‌رمانا المجيد و حزب البعث العربى الاشتراكى دا و هوسا حزب البعث العربى و به‌رپرسين وئ ده‌ينه هژمارتن ژ يه‌كه‌مين بكوژ د جينوسايدكرنا كوردان دا. المجيدى ده‌ست ب ده‌رئخستنا فه‌رمان و رينمايى يان كر ژ بو سه‌ره‌ده‌ريكرنى دگه‌ل نه‌و مروقين هاتينه كو

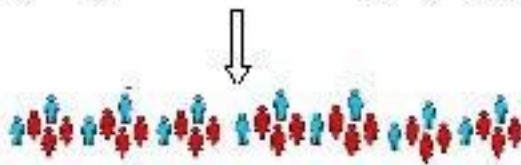
(حسن رشيد التكريتى) ل 18 ئا‌دارا 1987 ئ دا بريار هاته دان كو پرسا كوردى، حكومه‌تين عيراقى دگوتئ (المشكلة الكردية)، ب يه‌كجارى ب ريبا بكارئينانا چه‌كپن ته‌فكوژيئ يين كيمياوى يئى جوداهيئ دناقبه‌را خه‌لكئ سځيل و پيشمه‌رگه‌يان دا بكه‌ن.³¹ بريارا فئ جفينئ د فه‌رمانا فه‌رمى يا نه‌نجومه‌نا سه‌ركردايه‌تيا شوره‌شئ (مجلس قيادة الثورة) ب ئيمزا سه‌ددام حسين ل روژا 1987.3.29 ده‌ركه‌فت و على حسن المجيد هاته دامه‌زراندن وهك سكرتيرى نفيسينگه‌ها ريكخستين باكورى (مكتب تنظيم الشمال) يا حزب البعث العربى الاشتراكى و هه‌مى يه‌كه‌يين عه‌سكه‌رى، ده‌زگه‌هين ئاسايشئ و سيخوريئ و ده‌زگه‌هين سځيل يين ده‌وله‌تى ئبخستنه دبن فه‌رمانا وى دا. نه‌ركئ سه‌ره‌كى د هه‌ر سئ مه‌هين پيشين يين ده‌ستبكاربوونا على حسن المجيد وهك

Raul Hilberg سێ پانگاژەن ٢٢٠٠٠٠ پێناسەکردنە گرتن (کۆمکەرن) و ٢٢٠٠٠٠

1. پێناسەکردن، ستورێن ئەنقلا مەشتان

2. گرتن و کۆمکەرن قوربانیان ئەنقلا مەشتان، ژن، سەر و زاریک

کۆمکەرن وان ل 16 جەیان

گوتنێن، ئێوانە، سەرستگن، رەزەنکە، پێتانا، کۆزکا، زاروانکان، مەقتەدا، بەتێن،
 سەپەنارێ، شەزانی، نۆرەشێن یرجەلی، لکەسە، گەزێ، مەسەلێ و مەسێ

کەلا تزارکێ، پارێشکرتا خەلکێ گرتن ل سەر چوار گروپان

کەسە بەسەرکێ ل مەقتەزێ

زەنجان سەلامەتێ
 ل موصل

گە تەزەن ب کۆمە
 ل مەبەتا وەشەن سەرەن

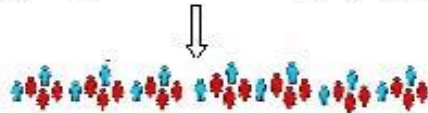

Raul Hilberg سێ پلنگاکان قەزەبێ، پێناسەکردن، گرتن (کۆمەکان) و قەزەبێ

1 - پێناسەکردن، ستورێن ئەنقلا مەشتان

2. گرتن و کۆمەکان قەزەبێن ئەنقلا مەشتان، ژێن، سێر و زاروک

کۆمەکان وان ل 16 جەیان

گوتەکان، قەزەبێ، سەرکەن، مەزەن، بێتانا، کۆزکا، زەلەکان، مەشتان، بەتەن، سەبەن، شەزەن، مەزەن، بێتەن، کۆزکا، مەشتان و مەشتان

کەلا تەزەن، پارەنکەتا خەلکێ گرتی ل سەر چوار گەزەبان

هنده‌ك ناحيا، گوندا د خاندنگه‌ها څه يان ژى د مزگه‌فتا څه هاتنه كوټكرن و پاشى ژى هاتنه څه‌گوه‌استن بو كه‌لا نزاركى ل دهوكى يان ژى بو زيندانا سه‌لامى ل موسل. څه څه‌لكى هاتيه گرتن و ل كه‌لا نزاركى هاتيه كوټكرن هه‌مى پاره و دوكوټينت و تشتين وان هاتنه ژى وه‌رگرتن و پاشى هاتنه پارڅه‌كرن بو سه‌ر چوار گروپان:

1. گروپا زه‌لامان يا ته‌مه‌نى وان ژ 12 تا 50 سالان
2. گروپا ژ 50 سالان پېه‌ل
3. گروپا كچان ب تنى
4. گروپا ژن، دهيك و زاروكين وان³⁴

پينگافا سى يا هيلپيرگى ژناقبرنا ټانكو كوشتنا ب كوم يا وان گرتى و كوټكريايه. ل څه‌نغالا بادينان څه و كه‌سپن هاتينه گرتن و كوټكرن و پارڅه‌كرن ل سه‌ر چوار گروپان ل كه‌لا نزاركى و زيندانا سه‌لامى، څيجا گروپ گروپ هاتنه څه‌گوه‌استن بو ده‌څه‌رين ژ ده‌رڅه‌ى هه‌رېما كوردستانى و د گورپن ب كومل دا هاتنه گوله‌بارانكرن و بنناخكرن:

پيناسه‌كرن ژ بو څه‌نغالكرنى و څه ده‌څه‌رين هاتينه ده‌ساتنيشانكرن بو هيرشكرنى و كوټكرنا خه‌لكى وى ژ بو څه‌كرنى.³³ څه څه‌فرمان و رينمايى بين المجيدى ژ لايى هه‌مى يه‌كه‌رين عه‌سكه‌رى، ده‌زگه‌هين ټاسايشى و سيخورى و ده‌زگه‌هين سفيل بين ده‌وله‌تا عيراقى بينى دودلى هاتنه بجه‌ئينان.

ل دويځ هه‌ر سى پينگافين هيلپيرگى پيتڅييه څه و گروپا هاتيه پيناسه‌كرن و ده‌څيته جينوسايدكرن به‌څيته كوټكرن يان ژى گرتن، هه‌كه نه‌شيت به‌څيته جينوسايدكرن. حكومه‌تا ټيراقى ژى ل پينگافا دوى هيرش كره سه‌ر وان ده‌څه‌رين ب ده‌څه‌رين څه‌ده‌غه‌كرى هاتيه پيناسه‌كرن و څه مروڅين د وان ده‌څه‌ران دا دژيان، بينى جوداهى به‌څيته‌كرن دناقبه‌را پيشمه‌رگه، پير، ژن و زاروك. هه‌مى هاتنه گرتن و كوټكرن. ل پيشيى څه څه‌لكى ل ده‌څه‌رين څه‌ده‌غه‌كرى بين بادينان هاتينه گرتن يان ژى خو راده‌ستى هيزين رژيمى كرى ل

پیناسه‌کرن:

(ده‌ڤه‌رین ڤه‌ده‌غه‌کری - حه‌رامکری، ده‌ڤه‌رین نه‌نغالا هه‌شتان)

کۆمکرن (گرتن):

(که‌لا نزارکی و سه‌لامیه)

ژناقبرن:

(کوشتنا ڤوربانینان د گورین ب کۆم دا)

¹³ ئه‌رشه‌د حه‌مه‌د محو: ئوپراسیونین نه‌نغالا ل ده‌ڤه‌را بادینان (دماهیک نه‌نغال) 25 ته‌باخی - 6 ئه‌یلولئ 1988 (خواندنه‌کا دبروکی). د گوفارا زانکوی سلیمانی دا. به‌شی B. ژماره 41 ته‌مموزی 2013. سلیمانی. ل 9.
¹⁴ زوزان ناسر مسته‌فا: ژیده‌ری به‌ری، ل 135.

¹⁵ علی نبی صالح دوسکی: عملیات الانفال فی کردستان العراق. دار سپیریز للطباعة و النشر، دهوک 2006. ل 197.
¹⁶ ئاسو حه‌سه‌ن: له دووریانی مه‌رگ و ژبان دا. ده‌زگای موکریانی. هه‌ولیر 2007. ل 66.

¹⁷ عومه‌ر محه‌مه‌د: ژیده‌ری به‌ری، ل 183.
¹⁸ علی به‌ندی: نه‌نغالکرنا به‌هدینان. به‌رگی سیئ. سپیریز، دهوک 2008. ل 216.

¹⁹ ژیده‌ری به‌ری.
²⁰ بو پتر پیزانینان ل سه‌ر ڤئ شروفه‌یا عه‌سکه‌ری بنیره ل ئورگینال و وه‌رگبرانا وی عه‌لی به‌ندی: ژیده‌ری به‌ری، ل 156.
²¹ ژیده‌ری به‌ری، ل 157.

²² زوزان ناسر مسته‌فا. ژیده‌ری به‌ری، ل 139.
²³ علی نبی صالح دوسکی. ژیده‌ری به‌ری، ل 200 - 202.

²⁴ Salim Hajy: ژیده‌ری به‌ری، ل 230.

²⁶ بنیره ل چاڤیکه‌فتنا دختور فایق گولپی کو دختوری پېشمه‌رگه‌یان بوو، د پروگرامی په‌نجه‌مۆر یئ که‌نالی رووداو ل روژا 2019/3/22
²⁷ Salim Hajy: ژیده‌ری به‌ری، ل 231.

ئه‌ڤ هه‌ر سی پینگاڤه بو هه‌ر جینوسایدکر نه‌کی گه‌له‌ک دگرنگن و بیی ڤان پینگافان گه‌له‌ک گرانه بکه‌رین جینوسایدی بکارن گروپه‌کا ده‌ستنیشانکری ڤر بکه‌ن.

په‌راویزه‌کان

¹ عومه‌ر محه‌مه‌د: په‌لاماره سه‌ربازیه‌کانی نه‌نغال له هه‌شت ڤوناغدا. چاپی به‌که‌م، سلیمانی 2013. ل 25.

² شو‌رش حاجی ره‌سول: نه‌نغال و کورد و ده‌وله‌تی عیراق. له‌نده‌ن 2003. ل 87.

³ زوزان ناسر مسته‌فا: ئوپه‌راسیونین نه‌نغالی ل کوردستانی، ده‌رته‌نجام و کاردانه‌ڤه. ئه‌کادیمیای کوردی، هه‌ولیر 2013. ل 108.

⁴ ژیده‌ری به‌ری، ل 110-111.

⁵ گومبه‌تی، ئدریس ئومه‌ر: نه‌نغالی زیی بچوک. لیکۆلینه‌وه‌پیکمی میژووپی، سیاسی، ئابووری، کۆمه‌لایه‌تییه. چاپی به‌که‌م، سلیمانی 2013. ل 45.

⁶ ژیده‌ری به‌ری.
⁷ عومه‌ر محه‌مه‌د: ژیده‌ری به‌ری، ل 147.

⁹ Hajy, Salim 2012: Die Anfal-Operationen der irakischen Regierung gegen die Kurden (1987-1988). Eine Fallstudie über die Bedingungen des Genozids. Han, Berlin. 227-226. ل.

¹⁰ ژیه‌ری به‌ری: ل 227.

¹¹ شو‌رش حاجی ره‌سول: ژیده‌ری به‌ری، ل 110.

¹² Salim Hajy: ژیده‌ری به‌ری، ل 228.

- زوزان ناسر مسته‌فا: ئوبه‌راسیونین ئەنفالی ل کوردستانی، ده‌رته‌نجام و کاردانه‌فه. ئەکادیمیای کوردی، هه‌ولێر 2013.

- شوویش حاجی ره‌سول: ئەنفال و کورد و ده‌وله‌تی عیراق. له‌نده‌ن 2003.

- عه‌لی به‌ندی: ئەنفالکریا به‌هیدینان. به‌رگئی سیی. سپیڕیز، دهوک 2008.

- عومه‌ر محه‌مه‌د: په‌لاماره‌ سه‌ربازیه‌کانی ئەنفال له‌ هه‌شت قوناغدا. چاپی به‌که‌م، سلێمانی 2013.

- گو‌مبه‌تی، ئدریس ئومه‌ر: ئەنفالی زیی بچوک. لیکۆلینه‌وه‌ییکێ میژوویی، سیاسی، ئابووری، کومه‌لایه‌تییه. چاپی به‌که‌م، سلێمانی 2013.

- چاپی‌که‌فتنا دختور فایق گولپی کو دختورێ پێشمه‌رگه‌یان بوو، د پروگرامی په‌نجه‌مۆر یی که‌نالی پرووداو ل روژا 22/3/2019.

- عه‌لی نبی صالح دوسکی: عملیات الانفال فی کوردستان العیراق. دار سپیڕیز للطباعة و النشر، دهوک 2006.

- عسکری مصطفی و نامیدی محه‌د صالح و اخیڤن 2006: نص اللائحه‌ الاضاحیه‌ المقدمه‌ من قبل هیئه‌ الدفاع عن ضحایا جریمة الانفال الی محکمة الجنایات العیراقیه‌ العلیا فی القضیه‌ المرقمه‌ 1/جنایات الثانیة. مطبعة مندلاوی، ارپیل. روپهل 46.

32 روپهل 5: HRW/ME 1995 ژنده‌ری به‌ری: عسکری مصطفی و نامیدی محه‌د صالح و اخیڤن 2006: نص اللائحه‌ الاضاحیه‌ المقدمه‌ من قبل هیئه‌ الدفاع عن ضحایا جریمة الانفال الی محکمة الجنایات العیراقیه‌ العلیا فی القضیه‌ المرقمه‌ 1/جنایات الثانیة. مطبعة مندلاوی، ارپیل. روپهل 46.

33 روپهل 5: Human Rights Watch/Middle East 1995: Iraq's Crime of Genocide. The Anfal Campaign against the Kurdes. Yale University Press. New York and London.

28 پتر ل سه‌ر کۆمکۆژیا گوندی کوریمی بنیره ل 231: HRW/ME. Iraq's crime of Genocide. The Anfal Campaign against the Kurds. Yale University press, New Haven and London, 1995.

29 Salim Hajy: ژنده‌ری به‌ری. ل. 232.

30 عه‌لی به‌ندی 2008: ژنده‌ری به‌ری، ل. 131.

31 Hilberg, Raul 1982: Die Vernichtung der europäischen Juden. Die Gesamtgeschichte des Holocaust. [Hrsg. Wolter, Ulf. Aus dem Amerikanischen von Seeger, Christian...] – Berlin: Olle und Wolter. 41 و 677: روپهل

32 روپهل 5 ژنده‌ری به‌ری: HRW/ME 1995 عسکری مصطفی و نامیدی محه‌د صالح و اخیڤن 2006: نص اللائحه‌ الاضاحیه‌ المقدمه‌ من قبل هیئه‌ الدفاع عن ضحایا جریمة الانفال الی محکمة الجنایات العیراقیه‌ العلیا فی القضیه‌ المرقمه‌ 1/جنایات الثانیة. مطبعة مندلاوی، ارپیل. روپهل 46.

32 روپهل 5: Human Rights Watch/Middle East 1995: Iraq's Crime of Genocide. The Anfal Campaign against the Kurdes. Yale University Press. New York and London.

33 پتر ل سه‌ر فه‌رمان، دوکۆمینت و جقینین المجدید بنیره ل ژنده‌ری به‌ری: Hajy, Salim 2012.

34 تازی صالح جه‌لال: ئەنفال، هه‌ولێک بو جینوسایدکردنی کورد. گوفاری که‌رکوک، ژماره‌ 4 و 5. که‌رکوک 2004. ل. 39.

ژنده‌ر

1. زمانین کوردی و عه‌ره‌بی:

ب. زمانین بیانی:

- Benz, Wolfgang 2006: Ausgrenzung, Vertreibung, Völkermord. Genozid im 20. Jahrhundert. dtv, München.
- Benz, Wolfgang 2006: Die Wannsee-Konferenz vor 65 Jahren. In: Tribüne, Jg. 45 (2006). Nr. 4.
- Goldhagen, Daniel Jonah 2009: Schlimmer als Krieg. Wie Voelkermord entsteht und wie er zu verhindern ist. Siedler Verlag, Muenchen.
- Hajy, Salim 2012: Die Anfal-Operationen der irakischen Regierung gegen die Kurden (1987-1988). Eine Fallstudie über die Bedingungen des Genozids. Han, Berlin.
- Hilberg, Raul 1982: Die Vernichtung der europäischen Juden. Die Gesamtgeschichte des Holocaust. [Hrsg. Wolter, Ulf. Aus dem Amerikanischen von Seeger, Christian...] – Berlin: Olle und Wolter.
- Hoffmann, Tessa 1980: Der Völkermord an den Armeniern vor dem Gericht. Der

-تازی صالح جه‌لال: ئەنفال، هه‌ولێک بو جینوسایدکردنی کورد. گوفاری که‌رکوک، ژماره‌ 4 و 5. که‌رکوک 2004.

-ئاسو حه‌سه‌ن: له‌ دووریانی مه‌رگ و ژیان دا. ده‌زگای موکریانی. هه‌ولێر 2007.

-ئه‌رشه‌د حه‌مه‌د محو: ئوبه‌راسیونین ئەنفالا ل ده‌فه‌را بادینان (دماهیك ئەنفال) 25 ته‌باخی – 6 ئەیلوولی 1988 (خواندنه‌کا دیروکی). د گوفارا زانکوی سلێمانی دا. به‌شی B. ژماره‌ 41 ته‌مموزی 2013. سلێمانی.

- Should be Repatriated to Iraqi Kurdistan. In: Archivaria, The Journal of the Association of Canadian Archivists. Nr. 69, Spring 2010.
- The Iraqi Secret Police Files: A Documentary Record of the Anfal Genocide. In: Archivaria, The Journal of the Association of Canadian Archivists. Nr. 52.
- Prozess Talaat Pascha (Berlin 1921). Göttingen.
- Human Rights Watch/Middle East 1995: Iraq's Crime of Genocide. The Anfal Campaign against the Kurdes. Yale University Press. New York and London.
- Montgomery, Bruce P. 2010: Counterpoint. Reurning Evidence to the Anfal Files

الخلاصة

تعد حملات الانفال قمة سياسة الحكومة العراقية ضد الكورد. كانت هنالك ثمانية مراحل من (الانفال) في ثمان مناطق جغرافية مختلفة من كوردستان عام 1988. حيث اعدت وخططت لها مسبقا و نفذت بدقة و الهدف منها انهاء القضية الكردية و السيطرة على جميع المناطق الكوردستانية.

في الحملة الثامنة و الحساسة و اهمية منطقة بادينان الجيوسياسية و سرعة تنفيذ (خاتمة الانفال) واختلاف هذه المرحلة عن جميع مراحل الانفال الاخرى، تم اعداد تحليل عسكري كبحث حول كيفية تنفيذ هذه المرحلة حيث كانت البداية و الاساس لانطلاق عمليات انفال بادينان.

في البداية استخدم السلاح الكيماوي في تلك المنطق كي يخرج الناس من اماكنهم الحصينة و يهربوا و ينتشر الخوف و الذعر و تهبط معنويات الناس المدنيين و البيشمركة معا ثم بدأ القصف بالمدافع و الدبابات و الطائرات. بعدها بدأ الهجوم من قبل القوات العراقية و بجميع صنوفها قوامه اكثر من مائتي الف مسلح و من خمسة عشرة محورا مختلفا.

و نتيجة لذلك تم قتل الالاف من من المدنيين العزل و عشرات الالف اخرى تم القبض عليهم، و قاموا بعزل النساء و الاطفال عن عوائلهم ثم التخلص منهم بمقابر جماعية، و عشرات الالف اخلرى اضطروا اللجوء الى ايران و تركيا. و أيضا ضمن حصيلة عمليات هذه المرحلة تم تدمير و حرق (663) قرية بعد نهب و سلب مافيها.

THE PROCESS OF ANFAL AGAINST KURDS PEOPLE “1987 – 1988,” (THE EIGHTH ANFAL PROCESS AS MODEL)

SALIM JASIM HAJY

Dept. of Political – College of Humanities, University of Duhok, Kurdistan Region – Iraq

ABSTRACT

The operations of Anfal by Iraqi regime known as the highest kind of politics against Kurds, by eight stages in eight different geographical areas (zone) of Kurdistan. This operation based on destroyed and ending the “Case of Kurds”, and control all Kurdistan in 1988.

In the eighth operation of Anfal due to the importance of geographical specialized of Badinan area. Quick done this stage carrying out to ending operations under name “Khateem of Anfal – Ending of Anfal”. This stage of Anfal was different from all other stages of operations. A military plan was based on that area to do the operation of Badinan.

At the first chemical weapons was been used to make people move out from their complicate positions (mountainous areas and lands), flee toward another places and lessen the moral of Peshmarga. Tanks, Plane and more than 200.000 armed attacked eleven different areas, in the result about thousands of people killed, destroyed and replaced. Also about thousands people disperse and remand by armed force and killed in massacres. Also about ten thousands people became refuge and nomad in Turkey and Iran. Generally 663 villages have been break down, pillaged and burned.

KEY WORDS: Chemical weapons, Anfal, Kurds Genocide, Badinan